

Česko-německé kontakty ve světle antroponymie českých zemí Jana Pleskalová, Česká republika

Česko-německé vztahy a jejich důsledky lze sledovat v dějinách českých zemí již od samých počátků české státnosti (9. – 10. stol.), a to jak v oblasti hospodářské a politické, tak kulturní, společenské i jazykové.

Období češtiny (1000–1300)

Z hlediska historického představuje 10. – 13. stol. složité období postupně se formujícího českého státu, který se ve 13. stol. zapojuje do evropského kulturního a politického dění (především středoevropského). Jednotící rámeček pro všechny národy západní poloviny Evropy tvořila římskokatolická církev: spojovala středověkou společnost do jednoho celku a do jisté míry „legalizovala“ funkci státních institucí. Její mnišské řády vyjadřovaly dobové ideály zbožnosti a šířily úctu k papežství jako instituci nadřazené místním biskupským autoritám. S tímto poselstvím pak mniši pronikali na různá území bez ohledu na suverenitu feudálních vrchností. Z uvedeného vyplývá, že české země měly se svými sousedy, zejména německými, hojně kontakty.

Repertoár antroponymů užívaný českými obyvateli vykazuje podobné rysy s repertoárem jmen německých příchozích: 1. stejný základní repertoár přejatých jmen, 2. oficiální jednojmennost (*Erkenbertus*, *Buguslav*), ale od konce 12. stol. je často připojováno zpřesňující doplnění (*Slavoň archidiaconus*, *Engelbertus archidiaconus Bechinensis*), od 13. stol. příjmy (*Wilhelmus de Dúbravic*, *Bohuslaus de Horka*).

I. Antroponymie česky mluvícího obyvatelstva: 1. Jména domácí, tj. českého, popř. praslovanského původu: vyjadřují charakteristiku pojmenovávané osoby na základě některé její vlastnosti (*Dobrek* 'dobrý člověk'), činnosti (*Modlík* 'kdo se modlí'), vztah k jiné osobě, bohu (*Bogumil* 'bohu milý', *Vítovic* 'syn Vítův'), vztah k místu (*Podles*). Při jejich tvoření se uplatňovaly antroponymizace apelativ (*vlk* > *Vlk*), prefixace (*Podgrad*), sufixace (*Budiš* < *Budivoj*) a kompozice (*Vá ceslav*, později *Václav* 'více slavný'). **2. Jména přejatá: Jména německá** pronikala do českých zemí v důsledku četných česko-německých politických, hospodářských a společenských kontaktů (*Kunhuta*, *Konrád I. Brněnský*, *Oldřich a Litold*, *Ota Olomoucký*, *Přemysl I. Otakar*, *Oldřich z Hradce*, *Jindřich z Rožmberka*).

2. Nejčastěji užívaná německá jména: *Conradus* (*Cunradus*), *Heinricus*, dále *Albertus* (*Adalbertus*), *Arnoldus*, *Bertholdus*, *Fridericus*, *Gotfridus*, *Hermanus*, *Marquardus*, *Otto*, *Odalricus* (*Ulricus*, *Oldrich*). **3. Křesťanská/církevní jména řeckého, latinského a hebrejského původu:** *Johannes* (*Jan*) a *Petrus* (*Petr*), dále *Andreas*, *Georgius* (s českou podobou *Jurík*), *Stefanus*, *Theodoricus*, *Martinus*, *Paulus*, *Jacobus*.

II. Antroponymie německy mluvícího obyvatelstva: základní repertoár přejatých jmen církevních i jmen německých byl v obou skupinách obdobný.

Období 1300–1500

Etapu hospodářského rozmachu vystřídalo po roce 1380 dlouhé období hospodářského úpadku. V mnohých oblastech českých zemí se na počátku 14. stol. prosadil česko-německý bilingvismus. Jak české, tak německé etnikum hojně užívalo ve funkci křestních jmen (a později i příjmy) formální hypokoristika (*Henc* < *Heinrich*, *Beneš* < *Benedikt*) a tento trend pokračoval i v dalším období.

I. Antroponymie česky mluvícího obyvatelstva: Ve funkci oficiálních jmen začínají převládat **jména přejatá** (příp. jejich **hypokoristika**), a to jak **německá**, tak **církevní** (tj. řeckého, hebrejského a latinského původu), avšak **jména domácí** (včetně jejich hypokoristik) ještě zcela vytlačena nejsou: *Bohuslav*, *Branislav*, *Dluhomilus*, *Hlaváč*, *Jaroš*, *Mladota*, *Protivoj*, *Vlček* a ženská jména *Příba*, *Sudka*, *Vojslava*, méně často typy *Šedivec*, *Mazal*, *Hradecký*, *Kovář*; ty se stávají příjmy. Tak se postupně buduje dvoujmenná antroponymická

soustava (křestní jméno + příjmi). Tato dvoujmennost je prozatím neoficiální, neboť příjmi je jméno nezávazné, nedědičné, nestálé, a vztahuje se většinou jen k mužským zástupcům rodin.

Do funkce oficiálních jmen se dostávají **jména křestní**. Nejčastěji užívaným mužským jménem té doby je *Johannes (Johann, Jan)*, dále *Nicolaus (Mikuláš)*, *Petrus (Peter, Petr)* a *Venceslaus (Václav, Wenzel)*. Další běžně užívaná OJ: *Andreas (Ondřej)*, *Jacobus (Jakub, Jakob)*, *Martinus (Martin)*, *Mathias (Matyáš, Matěj)*, *Michael (Michal)*, *Paulus (Paul, Pavel)*, *Stephanus (Stephan, Štěpán)*. Zastoupena jsou také jména *Bartoloměj (Bartholomeus)*, *Tomáš (Thomas)*, *Jiřík (Georgius, Georg)*, *Filip (Philippus)*. Nejčastěji užívaná ženská jména jsou *Margaretha (Markéta)*, *Katherina (Kateřina)*, *Elisabeth (Eliška)*, *Dorothea (Dorota)*, méně častá jsou *Klára (Clara)*, *Ludmila*, *Magdalena* a *Jana (Johanna)*.

Jména německá tvoří rovněž významnou a stabilní část repertoáru křestních jmen. K poměrně často užívaným patří *Albert (Albrecht)*, *Bernard (Bernhart)*, *Dietrich (Dětrich)*, *Fredericus (Fridrich, Bedřich)*, *Henricus (Heinrich, Jindřich)*, *Hermanus (Hermann, Heřman)*, *Konrád (Conrad, Kunrád)*, *Ulricus (Ulrich, Oldřich)*. Mezi častěji užívanými ženskými jmény nebylo žádné německého původu.

II. Antroponymie německy mluvícího obyvatelstva se i v tomto období shoduje v základních rysech s antroponymii českého etnika a tím dokazuje, jak jsou obě komunity těsně propojené. Pořadí jmen: *Johannes (Johann, Hans, Jan, Hensel)*, *Nicolaus* a *Petrus (Peter)*, dále *Michael (Michel)*, *Jacobus (Jacob)*, *Andreas (Andres)*, *Martinus (Martin)*, *Mathias (Matthäus)* a *Wenceslaus (Wenzel, ojediněle Waczlav)*, nevýznamnější české církevní jméno, jehož nositeli jsou však i v německém prostředí většinou asi Češi. V různé míře a v závislosti na situaci v jednotlivých regionech jsou užívaná další církevní jména: *Thomas*, *Paulus*, *Franciscus (Francz, Frank)*, *Steffanus (Steffan, Stephan)*, *Georg (Georgius)*. Ze jmen německých jsou poměrně častá antroponyma *Henricus (Heinrich)*, *Albertus (Albert, Albrecht)*, *Hermannus (Hermann)*, *Ulricus (Ulrich)*, méně častá jsou jména *Conradus*, *Dytmar*, *Otto*, *Wilhelm* atd. Nejčastější ženská jména jsou církevní jména *Margaretha*, *Anna*, *Katharina*, *Elisabeth*, *Dorothea*, ostatní antroponyma, např. německého nebo českého původu (*Kuna*, *Hedwig*, *Ludmilla*), jsou spíše ojedinělá.

V antroponymii německého etnika bylo preferováno dvoučlenné pojmenování, tj. křestní jméno/formální hypokoristikum + příjmi/přezdívka (Beiname, Übername) – *Nicolaus dictus Schuster*, popř. křestní jméno + dědičné jméno rodiny (Familiennome) – *Petrus Eberhart*, a to i na venkově.

Období 1500–1786

První příslušník „cizí“, tj. habsburské dynastie byl uveden na český trůn v r. 1526 a od té doby až do r. 1918 byly české země nedílnou součástí většího státního celku se všemi důsledky, k nimž patřil také příliv cizinců (urozených i neurozených), a to především Němců. Nejvýraznějším rysem antroponymie je **neoficiální dvoujmennost** (v rámci německého etnika již poměrně stabilní), která byla definitivně ukončena patentem Josefa II. z 1. 11. 1786, nařizujícím obyvatelům dědičných zemí přijmout stálé příjmení. Pro židovské obyvatelstvo vešlo toto nařízení v platnost od 1. 1. 1788.

I. Antroponymie česky mluvících obyvatel: Typickým rysem je neoficiální dvoučlenné jméno (křestní jméno + příjmi) pro mužské zástupce rodiny: *Martin Šimek*. Nedospělé děti a ženy nadále zůstávaly při identifikaci vázány na otce či manžela (*Anna dcera Hanušova*, *Anna manželka Šimkova*, ale i *Anna Šimkova*).

Repertoár mužských jmen se do r. 1720 nijak podstatně nemění, obsahuje především jména oblíbená v předchozích obdobích. **Nejužívanějším křestním jménem** v českých zemích nadále zůstává *Jan (Johannes, Johann)*, velmi časté bývá v některých regionech i jméno *Jiří (Jiřík, Georg, Jira)*. **Mezi často užívaná jména patří** *Martin (Mertl)*, *Václav (Wenzl, Vaněk)*, *Pavel (Paul)*, *Matěj (Mates)*, *Matyáš (Mathias)*, *Jakub (Jakob)*,

Havel, Matouš, Ondřej (Andreas, Vondra), Jindřich (Heinrich, Jindra), Tomáš (Thomas, Tomeš), Vítek (Vít), Daniel (Daněk), o něco méně jsou zastoupena antroponyma *Petr, Mikuláš (Nicolaus, Niklas), Šimon, Štěpán (Steffan), Urban, Bartoloměj (Bárta, Bartl), Vavřinec (Lorenc, Vávra), Řehoř (Gregor, Říha), Valentin, Blažej (Blažek), Bedřich, Karel, Adam, Marek, Kliment, Michal (Michael), Kryštof, Tobiáš (Dobiáš), Kašpar, Lukáš (Lucas, Lukeš), Zikmund (Sigmund), Bernard, Vojtěch*. Jméno *František* se častěji vyskytuje v podobě *Franz*, a to většinou v oblastech, kde sídlili i Němci.

Repertoár ženských jmen do roku 1720

K nejoblíbenějším patří *Anna, Kateřina, Dorota* a od druhé poloviny 17. století je v některých oblastech patrný nárůst jména *Marie*, a to patrně – vedle svěřice Marie Magdaleny – již jako důsledek cílevědomě pěstovaného mariánského kultu. **Často užívaná** jsou antroponyma *Ludmila (Lidmila), Magdalena (Mandalena), Alžběta (Elisabeth), Markéta (Margareta, Margita, Margeta, Markyta), Kunhuta (Kuna), Zuzana (Zuzka), Mariana, Apolena, Barbora, Salomena, o něco méně jsou zastoupena* jména *Alina, Justina, Uršula (Voršila), Regina, Marta, Polyxena, Johana, Maruše, Františka*.

Tento základní soubor mužských a ženských jmen doplňuje množství sporadicky užívaných antroponym různého původu (např. *Ambrož, Benjamin, Ctibor, Florián, Jeroným, Jonáš, Augustina, Juliana, Lukrécie*) a společně vytváří pestrý a bohatý repertoár křesťanských jmen, který se v jednotlivých oblastech – podle konkrétních podmínek – mírně obměňuje.

Křestní jména v 18. století

Prošla změnami. Vyvolaly je 1) zvýšený kult P. Marie a sv. Josefa (jméno *Ježíš* je dodnes v České republice tabu), 2) kanonizace nových svatých a jejich propagace církevními řády (*František Xaverský, Jan Nepomucký, Karel Boromejský, Antonín Paduánský, Terezie* atd.), 3) využití těchto jmen v Habsburském rodu (*Marie, Terezie, František, Josef, Karel...*).

Mužská jména

K nejoblíbenějším jménům patří v první řadě *Jan (Johannes, Johan, Hans)*, jehož popularita byla podpořena kanonizací Jana Nepomuckého (1729), dále *Josef, František (Franz), Václav (Wenzl)* jako patron českých zemí, v některých oblastech má vysokou četnost též *Antonín (Anton)*. Mezi **běžně užívaná** se řadí *Jakub (Jakob), Matěj, Jiří, Karel, Šimon, Kašpar, Martin, Ondřej, Vojtěch, Tomáš, Matouš, Michal, Ignác, Dominik, Petr, Adam, Bartoloměj, Pavel, Daniel, Leopold, Joachim, Vavřinec (Lorenc)*.

Ženská jména

Nejvíce oblíbená jsou jména *Marie, Anna, Kateřina, často užívaná* jsou antroponyma *Barbora, Josefa, Dorota, Magdalena, Františka, Eva, Terezie, Alžběta, Ludmila, poměrně častá* jsou *Markéta, Rozina, Zuzana, Jana (Johana), Veronika*.

II. Antroponymie německy mluvících obyvatel

V 16. – 17. stol. byla nejoblíbenější jména *Johann, Georg, Martin, Mathias/Matthäus, Jacob, Wenzel, Valentin, Andreas, Paul, Christoph*; méně častá – *Albrecht, Andreas, Elias, Fridrich, Gregor, Hans (< Johannes), Casper, Urban, Wenzel*, žen. jména – *Anna, Barbara, Magaretha, Marina, Katharina*. – Jak v českém, tak v německém prostředí mohly děti dostat při křtu dvě jména: *Jan Václav, Johann Adolf, Anna Marie*.

V 18. století se rovněž prosazují barokní jména.

Období 1786–1945

Do r. 1945 žili Češi a Němci v těsném kontaktu, který byl upevňován četnými smíšenými sňatky. Tyto skutečnosti se odrazily i v antroponymii českých zemí. Obě etnika spojovalo dvoučlenné oficiální pojmenování, které bylo závazné pro všechny obyvatele včetně žen a dětí (*Antonín Kmoch, Marie Löschnerová*), a zpočátku též společný základní repertoár křesťanských jmen, v němž zaujímal přední místo jména barokní a který obsahoval širokou škálu křesťanských jmen užívaných v 17. – 18. století. V 19. století sice obě etnika nadále preferovala

barokní jména, ale v ostatních jménech se začala od sebe odlišovat. Od počátku českého národního obrození (1770) pronikala do repertoáru křestních jmen Čechů stále častěji jména slovanského původu jako výraz národního uvědomění (*Jaroslav, Bohumil, Božena*), zatímco Němci užívali mnohem častěji než Češi četná jména původu německého (*Wilhelm, Rudolf, Adolf*). S postupným prosazováním češtiny do různých oblastí veřejného života vzrůstala u Čechů obliba jmen slovanských a jména německého původu pozvolna ustupovala do pozadí. Vznik samostatného českého státu v r. 1918 pozici češtiny významně posílil. Ve válce a v poválečných letech popularita německých jmen klesala. Těsné česko-německé kontakty skončily v roce 1945 vyhoštěním Němců z ČR. Negativní postoj k německým jménům sice postupně slábl, ale ani v druhé polovině 20. století nebyla v ČR německá jména častá. Většinou se udržovala v důsledku rodinné tradice (otec a syn mají jméno *Karel*).

V letech **1786–1840** patřila k nejužívanějším OJ v českých zemích antroponyma *Josef, Jan, František, Václav, Antonín, Anna, Marie, Barbora, Kateřina, Františka*. V období **1840–1900** obliba barokních jmen trvá, ale zároveň se u Čechů začínají prosazovat také jména národní (*Václav, Jaroslav, Ladislav, Miroslav, Vladimír, Zdeněk*), podle pražských adresářů z let 1859, 1896 patří mezi pět nejužívanějších jmen českých obyvatel *Josef, Jan, František, Václav, Antonín, Marie, Františka, Josefka, Antonie, Teresie*, zatímco předtím hojně užívaná jména *Kateřina, Dorota, Barbora* v polovině 19. století ustupovala. OJ v Olomouci k r. 1880: *Josef, Johan, Franz, Karl, Anton, Wilhelm*, méně častá *Rudolf, Alois, Eduard, Adolf, Julius, Ferdinand, Heinrich, Leopold, Moritz; Marie, Anna, Theresia, Francisca, Josefa, Antonia*, méně častá *Emilie, Julie, Katharina, Johanna, Josefina, Rosa, Aloisie, Wilhelmine, Hermine*. V období **1901–1950** podle pražského adresáře z let **1937–1938** jsou nejužívanější křestní jména *Josef, František, Václav, Antonín, Karel; Marie, Anna, Božena, Františka, Josefa*. X Křestní jména užívaná v **Olomouci k r. 1910**: nejčastější jsou *Josef, Johan*, poměrně častá *Karl, Rudolf, Franc*, méně častá *Alois, Adolf, Otto, Anton, Eduard* atd.; nejvíce se uplatnila jména *Marie, Anna*, ostatní byla – vzhledem k bohatě zastoupeným prvním dvěma jménům – spíše ojedinělá: *Josefina, Theresie, Emilie, Franziska, Rosa* atd.

Diachronní pohled na česko-německé vztahy s ohledem na antroponymii českých zemí odhalil jejich nejzávažnější důsledky ve sféře antroponym. 1) Společný základní repertoár křestních jmen, v němž zaujímala významné místo jednak církevní jména (např. *Johannes/Johann/Jan*), jednak jména německá (např. *Henricus/Heinrich*), u česky mluvících obyvatel hojně užívaná do konce 18. stol. Naopak v německém prostředí byla akceptována – ovšem jen v malé míře – nejvýznamnější církevní jména česká (*Václav/Wenzel, Ludmila, Vojtěch*). 2. Vyspělejší způsob identifikace osoby pomocí dvoučlenného jména (*Franz Schuster*), preferovaný německy mluvícími obyvateli již od 14. stol., podpořil a zároveň uspil zavádění dvoujmennosti v českém prostředí (*Jiřík Kohout*).

